

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

การให้ความคุ้มครองตามหลักสิทธิมนุษยชน
ในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์

จัดทำโดย พลตำรวจตรี ภัคพงศ์ พงษ์เกตรา
รหัส ๒๖

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๔
วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

การให้ความคุ้มครองตามหลักสิทธิมนุษยชน ในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์

พล.ต.ต.ภักพวงศ์ พงษ์ภัตรา¹

หลักการที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (Democracy) คือ อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นของประชาชน แต่เมื่อรัฐมีขนาดใหญ่ขึ้น มีจำนวนประชากรมากขึ้นและสังคมมีโครงสร้างที่ซับซ้อนขึ้น การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้อำนาจอธิปไตยด้วยตนเองจึงเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก ดังนั้นระบบประชาธิปไตยแบบผู้แทนจึงเข้ามาแทนที่และเพื่อให้ประชาชนยังคงเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดอย่างแท้จริง จึงเกิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ขึ้น ซึ่งประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงทรรศนะและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเอง ทำให้การตัดสินใจของรัฐบาลมีความรอบคอบและสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน แต่ทั้งนี้ในการแสดงทรรศนะหรือการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องใดนั้น จำเป็นต้องมีขอบเขตของการใช้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เมื่อใดที่เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงสร้างสรรค์ สังคมประชาธิปไตยจะกลายเป็นสังคมที่อุดมไปด้วยปัญญา พร้อมแลกเปลี่ยนข้อมูลและนำความเจริญมาสู่สังคมในทุกด้าน

คำสำคัญ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม,แสดงความคิดเห็น,สื่อ

¹ รองผู้บัญชาการสำนักงานกฎหมายและคดี

บทนำ

คำว่า “สิทธิ” (Right) หมายถึง อำนาจที่มีกฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการ เกี่ยวข้องกับทรัพยากรหรือบุคคลอื่น อันเป็นกฎหมายที่รับรองให้แก่บุคคลหนึ่ง ในอันที่จะเรียกร้องให้ ผู้อื่นกระทำการบางประการให้เกิดประโยชน์แก่ตน² ซึ่งเป็นการก่อให้เกิดหน้าที่แก่บุคคลอื่นด้วย ซึ่ง หากนำไปปรับกับรัฐธรรมนูญถือว่าเป็น “สิทธิตามกฎหมายมหาชน” อันหมายถึงอำนาจตาม รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายสูงสุดได้บัญญัติให้การรับรองคุ้มครองแก่ปัจเจกบุคคลในอันที่จะกระทำการ ใดหรือไม่กระทำการใด โดยการให้อำนาจแก่ปัจเจกบุคคลดังกล่าวได้ก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องที่จะไม่ให้ บุคคลใดแทรกแซงในสิทธิตามรัฐธรรมนูญของตน รวมทั้งได้ก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องให้รัฐดำเนินการ อย่างใดอย่างหนึ่งแก่ตนได้ สิทธิตามรัฐธรรมนูญยังหมายรวมถึงการให้หลักประกันในเชิงสถาบันด้วย ความสัมพันธ์ดังกล่าวระหว่างปัจเจกบุคคลต่อรัฐ สิทธิตามรัฐธรรมนูญจึงเป็นสิ่งที่ผูกพันรัฐที่จะต้องให้ ความเคารพ ปกป้อง และให้ความคุ้มครองสิทธิตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดเพื่อให้ผลบังคับในทาง ปฏิบัติ³

คำว่า “เสรีภาพ” (Liberty) ได้แก่ ภาวะของมนุษย์ที่ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของผู้อื่น อัน เป็นภาวะที่ปราศจากการถูกหน่วงเหนี่ยวขัดขวาง ฉะนั้น เสรีภาพคืออำนาจของบุคคลในอันที่จะ กำหนดตนด้วยตนเอง เสรีภาพจึงเป็นอำนาจที่บุคคลมีอยู่เหนือตนเอง⁴

ในการจำแนกประเภทสิทธิและเสรีภาพอาจพิจารณาจากบุคคลผู้รับสิทธิซึ่งกฎหมายมุ่งให้ การรับรองและคุ้มครอง แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. สิทธิมนุษยชน (Human Right) หมายถึง บรรดาสิทธิและเสรีภาพที่ตามสภาพ ธรรมชาติติดตัวมนุษย์ทุกคนมาตั้งแต่กำเนิด เป็นคุณลักษณะประจำตัวมนุษย์ แต่ละคน และทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพนี้อยู่ก่อนแล้วก่อนที่จะเกิดรัฐขึ้น โดย รัฐธรรมนูญมุ่งให้ความคุ้มครองสิทธินี้แก่ทุกคนโดยเท่ากันและมีได้แบ่งแยกว่า บุคคลนั้นเป็นคนเชื้อชาติใด ศาสนาใด หากบุคคลนั้นเข้ามาอยู่ในขอบเขต อำนาจรัฐที่ใช้รัฐธรรมนูญ บุคคลนั้นย่อมได้รับความคุ้มครองภายใต้รัฐธรรมนูญ นั้นด้วย เช่น สิทธิและเสรีภาพในเคหสถาน สิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เป็นต้น
๒. สิทธิพลเมือง (Citizen Rights) หมายถึง สิทธิและเสรีภาพที่บุคคลซึ่งเป็น พลเมืองของรัฐนั้น ๆ เท่านั้นจะเป็นผู้ทรงสิทธิได้ และประชาชนสามารถ เรียกร้องจากรัฐในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐ รัฐมีหน้าที่ให้การสนองตอบในรูป ของการบริการสาธารณะและไม่อาจปฏิเสธความรับผิดชอบด้วยการละเลย เพิกเฉยไม่กระทำการตอบสนองความเรียกร้องต้องการของประชาชนได้ สิทธิ ดังกล่าวมักเป็นสิทธิในทางการเมือง เช่น สิทธิในการเลือกตั้ง เสรีภาพในการ ชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ เป็นต้น

² วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑.

³ บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานของสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญใหม่ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๓) หน้า ๔๗.

⁴ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, เรื่องเดิม, หน้า ๒๒.

๓. สิทธิในความเสมอภาค เป็นสิทธิเสรีภาพเกี่ยวกับการได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันจากรัฐหรือการไม่เลือกปฏิบัติ เว้นแต่การเลือกปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือให้ผู้เสียเปรียบ ผู้ด้อยโอกาสได้รับสิทธิโอกาสเท่าเทียมกับคนอื่น เช่น การเสมอกันในกฎหมาย การได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ เป็นต้น

ดังนั้นความแตกต่างระหว่างนิยามของทั้งสองคำในทางรัฐธรรมนูญคือ สิทธิ เป็นอำนาจที่บุคคลมีเพื่อเรียกร้องให้ผู้อื่นกระทำการหรือละเว้นการกระทำอันใดอันหนึ่ง ส่วนเสรีภาพ เป็นอำนาจที่บุคคลนั้นมีอยู่เหนือตนเองในการตัดสินใจโดยปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำจากบุคคลอื่น⁵ ทั้งสิทธิและเสรีภาพต่างเป็นสิ่งคู่กันเพราะความเป็นมนุษย์นั้นย่อมชอบที่จะมีสิทธิเป็นผู้สร้างและรักษาสิทธิของตน ทำให้สิทธิและเสรีภาพกลายเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงมีพึงได้โดยชอบอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยสิทธิและเสรีภาพที่มีตั้งแต่เกิดตามรัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองให้แก่ราษฎรอย่างชัดแจ้งหรือโดยปริยายก็คือ “สิทธิมนุษยชน” (Human Rights) นั่นเอง⁶

ในระบบเสรีประชาธิปไตย การใช้สิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นย่อมทำได้ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญและกฎหมาย ประเทศไทยหลังจากที่ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญพุทธศักราช ๒๕๔๐ ได้ให้ความสำคัญของระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เช่น การมีส่วนร่วมในการให้ความเห็นโดยการเข้าสู่กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ประชาชนมีสิทธิในเสรีภาพในการแสดงออก (Freedom of Expression) ประชาชนมีสิทธิในการเข้าถึงและรับรู้ข่าวสารความเคลื่อนไหวของสังคมหรือการบริหารงานของรัฐบาล ซึ่งการรับรู้ของประชาชนเป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอย่างแท้จริงได้รับรู้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นตัวชี้วัดความเป็นประชาธิปไตยของประเทศอีกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ตามหลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ ๑๙ ได้บัญญัติไว้ดังนี้⁷

- ๑) ทุกคนมีสิทธิที่จะถือเอาความคิดเห็นโดยปราศจากการแทรกแซง
- ๒) ทุกคนมีเสรีภาพในการแสดงออก สิทธินี้รวมถึงเสรีภาพที่แสวงหา รับ หรือกระจายข่าวสารและความคิดเห็นทุกรูปแบบโดยไม่คำนึงถึงเขตแดน ทั้งนี้ไม่ว่าด้วยการพูด การเขียนหรือการพิมพ์ ในรูปแบบของศิลปะหรือโดยสื่อประการอื่นตามประสงค์
- ๓) การใช้สิทธิเสรีภาพตามที่บัญญัติไว้ในข้อ ๒ จะต้องกระทำด้วยหน้าที่และความรับผิดชอบพิเศษ การจำกัดเสรีภาพนี้จะกระทำได้ก็แต่เฉพาะอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเพื่อความจำเป็นต่อ
 - ๓.๑ การเคารพในสิทธิหรือชื่อเสียงของบุคคลอื่น
 - ๓.๒ เพื่อรักษาความมั่นคงแห่งชาติหรือความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรือสุขภาพของประชาชนหรือศีลธรรมอันดี

ในปัจจุบันนี้ โลกของการสื่อสารเป็นไปอย่างเสรี มีเทคโนโลยีเครือข่ายไร้สาย ในโลกออนไลน์ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกได้อย่างเสรีปราศจากกฎเกณฑ์ใด ๆ เรียกได้ว่าการสื่อสารทาง

⁵ บรรเจิด สิงคะเนติ, เรื่องเดิม, หน้า ๔๘.

⁶ สมฤทธิ์ ไชยวงศ์, สิทธิมนุษยชน: ประชาชนกับการใช้สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ, วารสารนิติศาสตร์ปริทัศน์มจร, หน้า ๖๕-๖๖.

⁷ พิเศษู๋ ขวาลาวัช, กฎหมายและจริยธรรมสื่อสารมวลชน, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดับเบิลยูเอ็น, ๒๕๔๕, หน้า ๔๕.

ดิจิทัลโดยเฉพาะทางอินเทอร์เน็ตและสื่อออนไลน์ได้เข้ามาปฏิวัติระบบการสื่อสาร ทำให้ประชาชนสามารถใช้สื่อดังกล่าวเป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นได้อย่างกว้างขวาง สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น ประชาชนมีประชาธิปไตยทางข้อมูลข่าวสารมากขึ้นโดยสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นนั้น ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ได้รับการคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ มาตรา ๔ ได้บัญญัติว่า “ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทย ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้” ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้บัญญัติเรื่องของสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล บัญญัติถึงหลักเกณฑ์ในการคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนไม่ว่าด้วยวิธีการใด ๆ และสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชน รวมทั้งให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นรวมถึงการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์ด้วย

ในปัจจุบันการติดต่อสื่อสารผ่านระบบคอมพิวเตอร์หรือระบบอิเล็กทรอนิกส์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญของการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นอย่างมากจนบางครั้งอาจจะมีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพบางอย่างของผู้อื่นได้ ภายใต้ความมีสิทธิเสรีภาพนั้นยังมีประเด็นปัญหาในเรื่องของสิทธิมนุษยชนในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของประชาชนว่ามีขอบเขตจำกัดเพียงใด คำว่า “พื้นที่ส่วนตัว” ที่ประชาชนใช้เป็นข้ออ้างในการวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่นหรือในเรื่องใด ๆ จะจำกัดอยู่ในขอบเขตได้เพียงใด รัฐสมควรที่จะเข้ามาแทรกแซงจำกัดสิทธิเสรีภาพบางอย่างในการแสดงความคิดเห็นหรือไม่ และสิทธิมนุษยชนในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นสิทธิพื้นฐานที่ติดตัวมาแต่กำเนิดจะมีอยู่เพียงใด

แม้รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้สิทธิเสรีภาพในเรื่องดังกล่าว แต่การใช้สิทธิเสรีภาพของบุคคลจำต้องอยู่ภายใต้กรอบ ขอบเขตของกฎหมาย รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้อำนาจอรัฐในการกำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่อจำกัดหรือควบคุมการใช้สิทธิเสรีภาพในเรื่องดังกล่าวโดยอ้างเหตุผลคือ^๘

๑. เพื่อความมั่นคงแห่งรัฐ
๒. เพื่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน
๓. เพื่อคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคลหรือชื่อเสียงของบุคคลอื่น
๔. เพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจหรือสุขภาพของประชาชน

รัฐในฐานะผู้ใช้อำนาจปกครองจึงสามารถตรากฎหมายหรือใช้มาตรการใดเพื่อจัดการควบคุมการใช้สิทธิและดูแลความสงบเรียบร้อย ซึ่งมาตรการดังกล่าวต้องมีผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนในการแสดงความคิดเห็นให้น้อยที่สุดและต้องมีความเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติ

^๘ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๔๕ วรรค ๒

“การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติ แห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ เพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิ ในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลอื่น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี ของประชาชน หรือเพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจหรือสุขภาพของประชาชน”

ในปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศมีความพัฒนาก้าวไกล กฎหมายทั่วไปที่ใช้บังคับอยู่อาจไม่ครอบคลุมการกระทำความผิดในรูปแบบใหม่ ๆ เช่นการกระทำความผิดผ่านสื่อออนไลน์ซึ่งมีการใช้อย่างแพร่หลาย สามารถเผยแพร่ได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็วจึงได้มีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. ๒๕๕๐ ขึ้นและประกาศใช้เมื่อ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดมาตรการทางอาญาในการลงโทษผู้กระทำความผิดต่อระบบการทำงานของคอมพิวเตอร์ ระบบข้อมูล และระบบเครือข่ายเพื่อเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองการอยู่ร่วมกันของสังคม^๙ โดยใช้กฎหมายดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการควบคุมและปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นของประชาชนโดยเฉพาะการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่มีการปฏิวัติรัฐประหารซึ่งประชาชนมีการแบ่งฝ่ายทางความคิดโดยใช้คอมพิวเตอร์และสื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการแสดงความคิดเห็น ในการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าวทำให้รัฐมีอำนาจในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ง่ายขึ้นโดยอาศัยเหตุผลด้านความมั่นคง และใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการปิดกั้น ลิดรอนสิทธิในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน จนบางครั้งมีปัญหาเรื่องขอบเขตอำนาจในการใช้ว่าไม่คำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองสิทธิเอาไว้เพียงเพราะอาศัยเหตุผลทางความมั่นคง เป็นปัญหาในการตีความว่าความมั่นคงที่รัฐใช้เป็นเหตุผลนั้นควรมีขอบเขตเพียงใด เนื้อหาหรือถ้อยคำใดที่จะเข้าข่ายการขัดต่อความสงบเรียบร้อย โดยการแสดงความคิดเห็นผ่านทางสื่อออนไลน์เป็นพื้นที่เสรีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการแสดงทัศนคติส่วนตัวอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่รัฐธรรมนูญให้การรับรองไว้ ซึ่งหากรัฐตีความว่าการเผยแพร่ความคิดเห็นหรือข้อมูลใดที่มีผลเป็นการขัดต่อความมั่นคง ความสงบเรียบร้อยของสังคม รัฐก็มีมาตรการปิดกั้นข้อมูลหรือปิดกั้นเว็บไซต์อันเป็นพื้นที่ในการใช้เสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญรับรองของประชาชนได้ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการแสดงความคิดเห็นของประชาชน การใช้ดุลพินิจดังกล่าวของรัฐมีเนื้อหาครอบคลุมกว้างขวางสุ่มเสี่ยงต่อการใช้อำนาจตามอำเภอใจ

พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจรัฐในการควบคุม รวมถึงสามารถลิดรอนสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นของประชาชน โดยเจตนารมณ์ที่แท้จริงของกฎหมายได้กำหนดมาตรการทางอาญาในการลงโทษผู้กระทำความผิดต่อระบบคอมพิวเตอร์ ระบบข้อมูลและระบบเครือข่าย เพื่อเป็นการประกันสิทธิเสรีภาพและคุ้มครองการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม แต่เนื้อหาบางประการของกฎหมายดังกล่าวยังไม่มีขอบเขตที่ชัดเจนที่รัฐสามารถอาศัยช่องว่างดังกล่าวนี้ในการเป็นเครื่องมือลิดรอนเสรีภาพของประชาชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเผยแพร่ข้อมูลผ่านระบบคอมพิวเตอร์หรือการระงับการเผยแพร่ข้อมูลที่กระทบต่อความมั่นคง เช่นมาตรา ๑๔ ของ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ พ.ศ.๒๕๕๐ ได้บัญญัติให้การนำเข้าข้อมูลสู่ระบบคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จโดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายต่อความมั่นคงของประเทศหรือก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชน เป็นความผิดมิโทษจำคุกไม่เกินห้าปี ปัญหาทางด้านเนื้อหาและการตีความของบทบัญญัติ

^๙ ร่างกฎหมายเทคโนโลยีสารสนเทศ ภายใต้โครงการพัฒนากฎหมายเทคโนโลยีสารสนเทศ (หน้า ๙) โดย สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ, ๒๕๔๔, กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ.

ดังกล่าวมิได้กำหนดขอบเขตของความมั่นคงของประเทศว่ามีเพียงใดจึงเกิดเป็นช่องว่างของกฎหมายที่อาจนำไปสู่การใช้อำนาจโดยมิชอบได้

กฎหมายเกี่ยวกับเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตและการสื่อสารสังคมออนไลน์ในต่างประเทศ¹⁰

ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ให้ความสำคัญเรื่องความมั่นคงของประเทศเป็นอย่างมาก โดยจะมีกฎหมายและมีมาตรการสอดส่องสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Surveillance Laws) ซึ่งละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตโดยมีกฎหมายเกี่ยวกับการต่อต้านการก่อการร้ายที่ให้อำนาจรัฐในการตรวจสอบการสื่อสารผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ส่งผลต่อความมั่นคงของประเทศอย่างเข้มงวด ซึ่งเป็นผลมาจากสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศมหาอำนาจและมีการก่อการร้ายที่มีผลกระทบต่อประเทศโดยตรงมากกว่าเป็นเรื่องความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศ กฎหมายจึงมีความเข้มงวดเพื่อความมั่นคงของประเทศอย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลจะไม่แทรกแซงเนื้อหาการเข้าถึงข้อมูลในอินเทอร์เน็ต การดำเนินงานของรัฐไม่มีผลกระทบต่อกลไกการกรองผ่านเนื้อหาการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในโลกออนไลน์จะไม่ถูกแทรกแซงหรือปิดกั้นจากรัฐบาลและอินเทอร์เน็ตมีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวของพลเมืองในสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก

ประเทศเยอรมนีได้กำหนดเนื้อหาที่ต้องห้ามในสื่อสาธารณะ หรือการเผยแพร่ นั้นจะเป็นความผิดตามกฎหมายต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน เช่น เนื้อหาที่มีลักษณะลามกอนาจาร เนื้อหาเผยแพร่แนวคิดลัทธิฝ่ายขวาหัวรุนแรง เนื้อหาสนับสนุนความรุนแรง เนื้อหาสนับสนุนความรุนแรงหรือละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เนื้อหาหมิ่นประมาทบุคคลอื่น การพ่นผิดกฎหมายรวมถึงเนื้อหาขัดต่อความสงบสันติและความเป็นระเบียบสาธารณะ อันจะกระทบต่อความมั่นคง เช่น เนื้อหาที่เป็นความผิดตามกฎหมายอาญา ซึ่งสามารถนำบทบัญญัติเหล่านั้นมาปรับใช้กับการกระทำที่เกิดขึ้นบนการสื่อสารออนไลน์ได้

หากเปรียบเทียบกฎหมายเกี่ยวกับเสรีภาพการสื่อสารบนสื่อออนไลน์ของต่างประเทศกับกฎหมายไทย จะเห็นได้ว่ากฎหมายของต่างประเทศมีการกำหนดกรอบข้อมูลที่มีเนื้อหากระทบต่อความมั่นคงและความสงบเรียบร้อยของประเทศไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะประเทศเยอรมนี ได้บัญญัติเกี่ยวกับการเผยแพร่เนื้อหาที่เป็นความผิดต่อความมั่นคงว่าเป็นความผิดตามกฎหมายอาญาทั่วไปซึ่งครอบคลุมถึงเรื่องการเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อออนไลน์ด้วย

¹⁰ สุพัตรา พวงสนิท."ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์". นิติศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๗

สภาพปัญหาการจำกัดสิทธิในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น

ประเทศไทยมีการบังคับใช้ พ.ร.บ.ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. ๒๕๕๐ ในการจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงซึ่งความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์บางประการ ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาในเรื่องของขอบเขตการใช้บังคับและการตีความ นำไปสู่ประเด็นปัญหาเรื่องการใช้อำนาจของรัฐที่ให้เจ้าพนักงานมีดุลพินิจในการจำกัดสิทธิของประชาชนอย่างกว้างขวาง ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน นอกจากกฎหมายฉบับนี้แล้วยังมีกฎหมายอื่น ๆ ที่น่าสนใจและเป็นประเด็นปัญหาเกี่ยวกับขอบเขตการใช้อำนาจ การตีความถ้อยคำความหมายซึ่งมีขอบเขตที่ไม่แน่ชัด เช่น พ.ร.บ.ว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๕๙ มาตรา ๗ “ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและเผยแพร่ความคิดเห็นเกี่ยวกับ การออกเสียงโดยสุจริตและไม่ขัดต่อกฎหมาย ” ได้ให้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นได้ โดยให้คณะกรรมการการเลือกตั้งดูแลให้การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกเสียง เป็นไปโดยสุจริตและมีให้มีการกระทำที่เป็นการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม พ.ร.บ. นี้ หลักเกณฑ์ก็เป็นไปตามที่คณะกรรมการกำหนด แม้กฎหมายจะบัญญัติให้สิทธิในการแสดงความคิดเห็นได้นั้นก็ยังคงมีปัญหาว่าการแสดงความคิดเห็นที่ไม่สามารถทำได้คือ ความเห็นที่มีลักษณะชักจูง โน้มนำและปลุกกระดม รวมไปถึงการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์อื่น ๆ ซึ่งเนื้อหาก็คงคลุมเครืออยู่

ปัญหาที่เป็นที่สนใจของประชาชนคือ ประชาชนไม่สามารถเข้าใจถึงขอบเขตสิทธิเสรีภาพได้ว่าประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นได้มากน้อยเพียงใดเกี่ยวกับการลงประชามติและร่างรัฐธรรมนูญ การแจกจ่ายใบปลิว แผ่นพับ ที่มีข้อความเบี่ยงเบน ถ้อยคำหยาบคาย หรือมุ่งสู่การปลุกกระดมการชุมนุม หรือสร้างความวุ่นวายที่จะกระทำไม่ได้ มีปัญหาในการตีความคำบางคำที่เป็นเหตุในการห้ามแสดงความคิดเห็น เช่น ถ้อยคำหยาบคาย การปลุกกระดมที่จะกระทำมิได้มีขอบเขตเพียงใด มีบรรทัดฐานจากสิ่งใด โดยไม่มีการอธิบายให้แน่ชัดมากไปกว่าเดิมเพื่อให้ประชาชนเข้าใจได้ว่าการแสดงความคิดเห็นเช่นใดที่กระทำมิได้ จึงไม่ได้ช่วยให้ประชาชนเข้าใจขอบเขตสิทธิเสรีภาพของตนเองมากขึ้นแต่ในทางกลับกันกลับเป็นการลิดลอนสิทธิในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น เพราะทำให้ประชาชนไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็น การทำหรือแชร์สัญลักษณ์ที่หยาบคาย ปลุกกระดม เป็นการไม่สุภาพ หรือขัดต่อขนบธรรมเนียม ศีลธรรม ซึ่งนอกจากคำว่าหยาบคายและปลุกกระดมแล้วยังเพิ่มเงื่อนไขของการจำกัดเสรีภาพการแสดงความคิดเห็นในกรณีที่ไม่สุภาพและขัดต่อขนบธรรมเนียม ศีลธรรมในบทบัญญัติของ พ.ร.บ.ฯ ซึ่งมีความหมายกว้างขึ้นอยู่กับความรู้สึกและประสบการณ์ของแต่ละคน อาจถูกตีความได้ตามแต่กาลเทศะและแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นและสังคม ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขในการลิดลอนจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของประชาชน

สรุป

สิทธิมนุษยชนคือสิทธิที่ติดตัวมาแต่กำเนิด การสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นของประชาชนนั้นก็เป็สิทธิขั้นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นสิทธิมนุษยชนอย่างหนึ่งเช่นกัน ในโลกยุคปัจจุบันประชาชนมีความเสรีในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์จนบางครั้งอาจนำไปสู่ปัญหาความรุนแรงในสังคมได้จนบางครั้งรัฐต้องใช้มาตรการเกี่ยวกับความมั่นคงเพื่อรักษาความสงบในประเทศเพื่อให้รัฐมีอำนาจในการลิตรอน จำกัดสิทธิและเสรีภาพบางประการของประชาชนได้โดยใช้มาตรการทางกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็น พ.ร.บ.ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นช่องทางในการละเมิดสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นของประชาชนที่มีความเห็นต่าง ถือเป็นเรื่องละเอียดอ่อนในการบังคับใช้กฎหมายที่จะต้องคำนึงถึงความชอบธรรม ไม่เกินขอบเขตเพื่อให้สาระสำคัญแห่งสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นยังคงอยู่ตามที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองสิทธิเอาไว้

แม้การจำกัดสิทธิในการแสดงความคิดเห็น มีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมบางอย่าง แต่การจะใช้อำนาจลิตรอนจำกัดสิทธิของประชาชนก็ควรมีขอบเขตที่ชัดเจน เพื่อมิให้เกิดข้อพิพาท กล่าวหาว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐอาศัยช่องว่างของกฎหมายในการลิตรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน แม้กฎหมายจะให้อำนาจเจ้าหน้าที่ของรัฐในการใช้ดุลพินิจได้ก็ตาม แต่ก็ควรมีองค์กรคอยตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจซึ่งกันและกันด้วย เพื่อป้องกันมิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจกระทบสิทธิโดยยังไม่ผ่านการพิจารณาความผิดในกระบวนการยุติธรรม หรือผ่านการตัดสินคดีโดยศาลเสียก่อน โดยในการจะจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนต้องเป็นไปตามหลักแห่งความได้สัดส่วน (Principle of Proportionality) ซึ่งประกอบด้วยหลักย่อยอีกสามหลักคือ

๑. หลักแห่งความสัมฤทธิ์ผล คือ ในบรรดามาตรการต่าง ๆ ที่รัฐธรรมนูญก็ดี หรือกฎหมายฉบับอื่นก็ดี เปิดช่องให้องค์กรของรัฐใช้อำนาจจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลได้นั้น รัฐจะต้องเลือกใช้มาตรการที่สามารถดำเนินการให้บรรลุตามเจตนารมณ์ หรือสิ่งที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายนั้นประสงค์ให้เกิดขึ้นเท่านั้น หลักดังกล่าวนี้ต้องการให้มีการตรวจสอบดุลยภาพระหว่างเหตุและผล
๒. หลักแห่งความจำเป็น หากมาตรการที่องค์กรของรัฐจะใช้เพื่อจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลมีหลายมาตรการ องค์กรของรัฐต้องเลือกออกหรือเลือกใช้มาตรการที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพนั้นน้อยที่สุด เพื่อให้บรรลุเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและกฎหมายแล้วแต่กรณี
๓. หลักแห่งความเหมาะสม มาตรการหรือวิธีการที่องค์กรของรัฐจะใช้เพื่อจำกัดสิทธิและเสรีภาพตามกฎหมาย จะต้องชั่งน้ำหนักความได้สัดส่วนกัน หากปรากฏว่ามาตรการนั้น ถ้าใช้แล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่มหาชนน้อยมากไม่คุ้มกับความเสียหาย

ดังนั้น ในการดำเนินการของรัฐต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวเพื่อมิให้รัฐใช้อำนาจตามอำเภอใจ นอกจากหลักเกณฑ์ข้างต้นแล้วรัฐต้องมีหลักการในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนด้วย ดังนี้

- หลักความพอสมควรแก่เหตุ เพื่อจำกัดการใช้อำนาจรัฐไม่ให้เกินไปโดยอำเภอใจ ซึ่งมาตรการที่จะใช้จะต้องเหมาะสมและกระทบสิทธิเสรีภาพของประชาชนน้อยที่สุด
- หลักการคุ้มครองสารัตถะแห่งสิทธิและเสรีภาพ ในการตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลนั้น องค์กรณีตีบัญญัติไม่อาจตรากฎหมายให้กระทบกระเทือนแก่นหรือสารัตถะของสิทธิและเสรีภาพได้
- กฎหมายต้องมีความแน่นอนชัดเจนซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่อาจขาดได้เพื่อให้ราษฎรสามารถใช้สิทธิเสรีภาพในการพัฒนาศักยภาพตน ในทางที่ตนต้องการโดยไม่ต้องกลัวว่าจะกระทำผิดกฎหมาย หากบุคคลไม่อาจแน่ใจได้ว่าการกระทำของตนถูกกฎหมายหรือไม่ ไม่กล้าที่จะกระทำการใด ๆ นั้นหมายความว่ากฎหมายไม่มีความชัดเจน

ปัญหาที่รัฐอ้างความมั่นคงซึ่งนำไปสู่การใช้อำนาจรัฐในการดำเนินการกระทบต่อเสรีภาพในการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นของประชาชน จึงควรมีแนวทางในการใช้อำนาจที่ชัดเจนเพื่อวัตถุประสงค์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐโดยต้องอยู่บนพื้นฐานการสร้างดุลยภาพขึ้นระหว่างความมั่นคงปลอดภัยของรัฐกับอิสรภาพของบุคคลในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร เพื่อป้องกันมิให้รัฐใช้เหตุผลทางด้านความมั่นคงโดยไม่มีขอบเขตหรือไม่มีเหตุผลโดยไม่ได้คำนึงถึงเหตุผลและความจำเป็นที่แท้จริงของการประกาศใช้กฎหมาย

เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศโดยเฉพาะกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและการเมือง (ICCPR) ที่รัฐไทยเป็นภาคี กำหนดให้รัฐบาลสามารถประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงได้และสามารถจำกัดสิทธิเสรีภาพบางด้านได้ก็ต่อเมื่อการประกาศดังกล่าวเป็นไปเพื่อแก้ไขภัยต่อความมั่นคงได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักประชาธิปไตยและหลักนิติธรรม (Rule of Law) ด้วย เช่นใน พ.ร.บ. วิทยาลัยการศึก พ.ศ. ๒๕๕๗ พ.ร.ก. การบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. ๒๕๕๘ และ พ.ร.บ. การรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๕๕๑ ที่ให้อำนาจรัฐในการออกข้อกำหนดต่าง ๆ เพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ ควรมีการบัญญัติเพิ่มเติมหลักการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการแสดงออกทางความคิดเห็นภายใต้การประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงว่าจะกระทำได้อีกต่อเมื่อเป็นการแสดงถึงความจงใจยุยงให้เกิดความรุนแรงเท่านั้นเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในการที่จะไม่ใช้อำนาจก้าวล่วงการใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามที่รัฐธรรมนูญได้ให้การคุ้มครองเอาไว้

ข้อเสนอแนะ

ปัจจุบันมีองค์กรที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน รวมถึงองค์กรที่คอยตรวจสอบการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐโดยไม่ชอบ เช่น กรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือปฏิบัตินอกเหนืออำนาจหน้าที่ ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ที่มี ป.ป.ช. หรือ ป.ป.ท. คอยตรวจสอบ หรือหากเป็นกรณีที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนก็มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรสำคัญในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน แต่อย่างไรก็ตาม ในปกป้อง คุ้มครองการถูกลิดรอน ละเมิดสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์ ยังไม่มีความเป็นรูปธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับ การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในด้านอื่น ๆ ฉะนั้นควรจะส่งเสริมให้มีองค์กรที่ทำหน้าที่ที่คอยปกป้อง คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้ความรับรองคุ้มครองไว้ และให้องค์กรเหล่านี้เป็นอิสระจากรัฐ โดยการใช้อำนาจขององค์กรของรัฐทุกองค์กรต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนเพื่อเป็นหลักประกันให้กับประชาชน

ในปัจจุบันที่โลกของการสื่อสารออนไลน์มีการพัฒนาก้าวไกล การแสดงความคิดเห็นของประชาชนหรือการที่ประชาชนรวมกันตัวใช้สิทธิตามที่รัฐธรรมนูญให้ความคุ้มครองไว้โดยปราศจากการแทรกแซงจากรัฐ มีส่วนสำคัญในการสร้างประชาธิปไตย เพราะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง รวมถึงการแสดงเจตจำนงในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ การปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูลหรือการกระทำใด ๆ ของรัฐที่เป็นการจำกัดสิทธิของประชาชนควรเป็นทางเลือกสุดท้ายที่จำต้องกระทำซึ่งจะกระทำได้โดยมีวัตถุประสงค์เดียวเท่านั้นคือเพื่อความมั่นคงของประเทศโดยจะกระทำได้ก็ต่อเมื่อมีการกระทำที่แสดงถึงความจงใจยุยงให้เกิดความรุนแรงเท่านั้น

นอกจากนี้องค์กรที่ทำหน้าที่ปกป้อง คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในเรื่องการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์นี้ ควรเป็นองค์กรที่มีความรู้เฉพาะด้านและมีความชำนาญเพื่อก้าวให้ทันเทคโนโลยีที่ไม่หยุดพัฒนาและเพื่อให้การปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพดังกล่าวเกิดประสิทธิภาพมากที่สุด

บรรณานุกรม

หนังสือ

บรรเจิด สิงคะเนติ,(๒๕๔๓),**หลักพื้นฐานของสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญใหม่**,กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์วิญญูชน.

พิศิษฐ์ ชวาลาธวัช,(๒๕๔๕),**กฎหมายและจริยธรรมสื่อสารมวลชน**,พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ดับเบิลเดย์.

วรพจน์ วิศวตพิชญ์,(๒๕๓๘),**สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ**,กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์วิญญูชน.

บทความ

สมฤทธิ ไชยวงศ์, “สิทธิมนุษยชน:ประชาชนกับการใช้สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ”,วารสารนิติศาสตร์ปริทัศน์มยงค์.

รวมร่างกฎหมายเทคโนโลยีสารสนเทศ ภายใต้โครงการพัฒนากฎหมายเทคโนโลยีสารสนเทศ (หน้า ๙) โดย สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ,๒๕๔๔, กรุงเทพฯ:สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ.

อาภัสรา เทพจำนงค์,(๒๕๕๐),วิธีการที่เหมาะสมในการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนตามมาตรา ๕๙ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ.๒๕๔๐),ใน**รวมบทความทางวิชาการ ชุดที่ ๖ เรื่อง การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐตามรัฐธรรมนูญ**, กรุงเทพฯ,บริษัท พี.เพรส จำกัด,๒๕๕๐.

วิทยานิพนธ์

สุพัตรา พวกสนิท."ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารและการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อออนไลน์".นิติศาสตรมหาบัณฑิต,มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต,๒๕๕๗